

אי נמי, יום טוב שחל להיות בערב שבת, שלא עובדים בו.

מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננת".

וכיון שהביאה הגמרא את דברי בר קפרא באגדה, היא הסמיכה אליהם את דבריו בדרש הכתוב —

מיתבי מהמקרא עצמו, שנאמר בספר תהלים [פרק יט] "השמים מספרים כבוד אל, ומעשה ידיו מגיד הרקיע". ומוכח, שיצירת הרקיע, שהיא חלק ממעשה בראשית, היתה בשתי הידים!?

דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ.

ומשנין: הכי קאמר הכתוב הזה: מעשה ידיהם של צדיקים, הנקראים מעשה ידיו של הקב"ה — מי מגיד? — הרקיע מגיד! ומאי ניהו מעשה ידיהם של צדיקים? — מטר. שצדיקים מבקשים מהקב"ה שיוריד מטר, והרקיע הוא המעיד על כך לבריות שהצדיקים מתפללים על המטר, ולכן המטר יורד.

דאילו במעשה שמים וארץ — כתיב [ישעיהו מח] "אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים". ומשמע שעשאן הקב"ה ב"ידו" האחת.

עוד דרש בר קפרא:

ואילו במעשה ידיהם של צדיקים — כתיב [שמות טו] "מכון לשבתך פעלת ה'. מקדש אדני כוננו ידיך". והיינו, שהמקדש, שהוא מעשה ידיהם של הצדיקים, כוננו אותו [שתי] "ידיו" של הקב"ה.

מאי דכתיב: [דברים כג] "ויתד [לחפור בה] תהיה לך על אונך [כלי זינך]"?

השיב שאל בבלי אחד, ורבי חייא שמו: נאמר בספר תהילים [פרק צה] "ויבשת — ידיו יצרו"! ומשמע שגם מעשה בראשית היה בשתי ידיו של הקב"ה!?

אל תקרי "אונך" אלא על אונך.

ומשל הוא, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון — יניח אצבעו, שהיא מחודדת כמו ה-ב יתד, באזניו, ויסתום אותם מלשמוע.

ומשנין: אמנם הקריאה של הכתוב היא "ידיו", אבל "ידו" בלשון יחיד כתיב, שמשמעותה יד אחת.

והיינו דאמר רבי אלעזר: מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות? ולפני שמביאה הגמרא את המשך דבריו של רבי אלעזר, היא תמהה על שאלתו:

ומקשינן הכתיב גם בהמשך הכתוב "יצרו", שמשמעותו לשון רבים!?

מאי טעמא שאל זאת רבי אלעזר? וכי במה דומות האצבעות ליתדות, עד ששאל רבי אלעזר "מפני מה אצבעותיו של אדם דומות

אמר רב נחמן בר יצחק: בידו האחת — יצרו אצבעותיו!

כדכתיב [תהלים ח] "כי אראה שמיך,

ליתדות?"

אילימא, אם תאמר שהן דומות ליתדות **משום דמחלקן**, והיינו, בכך שחלוקות האצבעות זו מזו, ואינן מחוברות יחד כמו פרק היד —

הרי אין מקום לשאלתו של רבי אלעזר מפני מה הן חלוקות.

שהרי **כל חדא וחדא** מהאצבעות — **למילתיה עבידא!** יש לכל אחת מהן צורך בפני עצמו, ואפילו בצורכי גבוה בענייני המקדש מצאנו שיש לכל אחת מהן צורך מיוחד —

וכמו **דאמר מר**, שכך שנינו במסכת מנחות [יא א]:

האצבע הקטנה — **זו זרת**, שבה היו מודדים את מדתו של החושן, שהיתה זרת על זרת.

[הכונה היא לחצי אמה על חצי אמה, ושיעור המדידה נעשה במדידת המרחק שבין האגודל לזרת בצורת קשת, מסביב לכל האצבעות, כאשר כל האצבעות מתוחות].⁽¹⁾

האצבע הסמוכה לה — **זו קמיצה**, שבה היו מתחילים לקמוץ את המנחה.

לפי שהקמיצה היתה נעשית באמצעות שלש אצבעות [קמיצה, אמה, ואצבע] מתוך ארבעת האצבעות של היד [חורץ מהאגודל]. שהיה הכהן מכניס אצבעותיו אל תוך המנחה, וממלא בה את ידו, וחופה את שלשת אצבעות אלו על פס ידו, ומה שבתוכן היה ה"קמיצה".⁽²⁾

ולכן, האצבע הסמוכה לזרת, נחשבת לגבול ההתחלה של שלשת אצבעות שבהן נעשת הקמיצה, והיא עצמה נקראת "קמיצה" [אך האגודל, כיון שהוא נפרד מארבעת האצבעות הללו, אינו נחשב גבול הקמיצה מצידה השני].

והאצבע האמצעית, הארוכה מבין כל האצבעות — **זו אמה**.

ונקראת כך משום שבה היה מודדים את "אמת הבנין", ואת "אמת הכלים", שמידתה היא כמידת אמת איש, מתחילת פרק היד עד סוף האצבע הזאת.

והאצבע הסמוכה לה — **זו אצבע**.

ובה היו נותנים הכהנים את מתן הדמים של החטאת על קרנות המזבח.

והאצבע האחרונה — **זה גודל!**

והיא נקראת גם בהן, שעליה ניתן מדם

1. כך מבאר הגר"א בשנות אליהו מסכת ערלה פרק ג משנה ב, ובכך מיישב הגר"א את הסתירה שמצינו מקומות בהן נחשבת מידת הזרת לשני טפחים, ולעומתם מצינו שהיא נחשבת לשני טפחים, שבמדידה קשתית יש שלשה טפחים. ועיין בשיעורין של תורה למרן הקהילות יעקב שהרחיב את ביאור המדידה בורת.

2. כך מבאר החפץ חיים בליקוטי הלכות למסכת מנחות דף יא א בתורת הקדשים, וכדבריו משמע בפירושו הראב"ד לתורת כהנים פרשתא ט הלכה ו.

וכך מוכח בגמרא שם בדברי רבא, שאמר שקומץ "כדקמצי אינשי".

ומוכת, שאינו סוגר קודם את אצבעותיו על

בשבת, או שיתכן והשאלה היתה אם ברייתא זאת נפסקת להלכה.

איבעיא להו: מהו לבעול בתולה בתחלה בשבת? (3)

וצדדי הספק הם:

האם דם הבתולים שיוצא בבעילה הראשונה כתוצאה מניתוק הבתולים, הוא בגדר "מיפקד פקיד", שכאילו הוא כנוס ועומד במקומו, ואינו מחובר לגוף האשה כמו דם רגיל, ולכן אין איסור בהוצאתו משום חבלה בשבת.

או שדם זה "חבורי מיחבר", מחובר הוא לגוף האשה, כמו כל דם, ויש איסור בהוצאתו משום חבלה בשבת.

ועתה ממשיכה הגמרא, ומביאה שני מהלכים, האחד לפי הצד הראשון שדם בתולים מפקד פקיד, והשני, לפי הצד שדם בתולים חבורי מיחבר.

המהלך הראשון:

ואם תימצוי לומר דם בתולים הוא בגדר "מיפקד פקיד", ואין איסור בהוצאתו משום חבלה —

עדיין יש להסתפק —

האם רק להוצאת הדם הוא צריך, כדי להווכח שהיא בתולה, ולא יותר, ולכן שרי,

החטאת של אהרן הכהן ובניו כשנמשחו לכהן, וכמו כן ניתן על הבהן מדם האשם של מצורע כדי לטהרו לגמרי מטומאת נגעו, ולהכשירו להכנס למקדש.

ומכח קושיה זאת, מבארת הגמרא ששאלתו של רבי אלעזר לא היתה מפני מה האצבעות מחולקות.

אלא, מה טעם הן משופות מחודדות כיתידות?

וענה על כך רבי אלעזר: **כדי שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון — יניח אצבעותיו באזניו.**

תנא דבי רבי ישמעאל: מפני מה האוזן כולה קשה, ואילו האליה שבתחתית האוזן היא רכה?

כדי שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון — יכוף את האליה לתוכה.

תנו רבנן: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים, מפני שהאזניים דקות הן, ולכן הן עתידות להיות נכוות תחלה לאיברים באש הגיהנם.

ועתה מביאה הגמרא בעיה שהסתפקו בה בבית המדרש, האם מותר לבעול את הבתולה בשבת.

ויתכן שהם לא שמעו את הברייתא לעיל [ג] [ב] האומרת שלא בועלים את הבתולה

בבעילת בתולה: הוצאת הדם, שאסורה משום "נטילת נשמה" [ולדעת הרמב"ם משום "מפרק"], ופתיחת הפתח של האשה שאסורה

פס ידו ואחר כך דוחף אותן אל תוך המנחה, שהרי אין דרך בני אדם לקמוץ כך.

3. שני איסורים של מלאכות שבת ייתכנו

או הלכה כרבי יהודה, דאמר: דבר שאין מתכוין אסור, ולכן יהיה אסור לבעול בשבת.

וגם אם תימצי לומר שהלכה כרבי יהודה, הסובר דבר שאינו מתכוין אסור —

עדיין יש להסתפק, כי לפתח שכזה יש צד של תיקון אך יש לו גם צד של קלקול —

ולכן יש להסתפק —

האם מקלקל הוא אצל הפתח הזה, או מתקן הוא אצל הפתח?

כי אמנם מצד אחד הוא מרחיב את הפתח ועושה אותו נוח לבעילה, ובכך הוא עושה בבעילתו מלאכת תיקון של בנין, אך מצד שני, אשה בתולה חשובה יותר מאשה בעולה, ומשום הצד הזה, נחשבת עשיית

מותר לבעול בתולה בשבת, כיון שאין איסור של חבלה מצד הוצאת הדם, שהרי דם מיפקד פקיד, ואין כאן חבלה.

או דלמא לעשיית פתח הוא צריך, שמתכוין בבעילתו הראשונה להרחיב את פתחה של האשה, היות שכל זמן שלא נבעלה האשה פתחה צר, ואינו נוח לבעילה, ואסיר להרחיבו בשבת, משום מלאכת "בונה"?

וגם אם תימצי לומר שרק לדם הוא צריך, ואינו מתכוין לעשיית פתח, ופתח שנעשה בה בבעילתו, ממילא קאתי —

עדיין יש להסתפק —

האם הלכה היא כרבי שמעון, דאמר: דבר שאין מתכוין מותר, ולכן מותר לו לבעול אף על פי שבכך הוא עושה פתח, היות ואינו מתכוין לעשיית פתח, ורבי שמעון סובר שמותר לעשות דבר שאינו מתכוין.⁽⁴⁾

מצד מלאכת "בונה".

הסמך להחשיב עשיית פתח בגוף האדם כמלאכת בנין, הוא מהפסוק "ויבן את הצלע", שנאמר בחוה.

ודנו הראשונים במהות המלאכה של הוצאת הדם, האם היא משום החלשת האדם או בעל החיים שניטל הדם ממנו, או בנטילת הנשמה בדם היוצא עצמו, עיין בתוס' ד"ה דם מיפקד פקיד.

ולשונו של רש"י כמה פעמים בסוגיה להלן, היא, שהאיסור הוא משום "עשיית חבורה", ומשמע קצת שהאיסור הוא בחבלת האדם.

4. הקדמה לסוגיית "דבר שאינו מתכוין".

יש חמשה אופנים שונים שבו אדם העושה דבר איסור אינו חייב עליו, [מלבד אונס או

פיקוח נפש], ואלו הם:

א. דבר שאינו מתכוין

המושג "דבר שאינו מתכוין" הוא כאשר האדם מתכוין לעשות פעולה מסויימת, וכתוצאה מפעולה זאת הוא עושה דבר נוסף, שהוא אינו מתכוין לעשותו, אך הוא נעשה עקב פעולתו. וכגון מי שגורר בשבת כסא על אדמה, ומתכוין לעשות פעולה של גרירת כסא, אך כתוצאה מפעולתו הוא עושה דבר נוסף, של עשיית חריץ בקרקע, שהיא חרישה, אך הוא אינו מתכוין לעשיית החריץ, אלא רק לגרור את הכסא.

ונחלקו רבי יהודה ורבי שמעון האם "דבר שאינו מתכוין", מותר מן התורה לעשותו, או אסור.

המחלוקת היא בכל האיסורים שבתורה,

הפתח כמעשה של קלקול ולא של תיקון, ואין בעשיית פתח שכזה משום מלאכת בנין, ומותר לעשותו בשבת.

המהלך השני:

איכא דאמרי,

ואם תימצוי לומר דם הכורי מיהבר —

עדיין יש להסתפק —

האם **לדם הוא צריך, ואפור,** כיון שהוא מתכוין להוצאתו, והרי הוא חובל בה.

כאשר האדם מתכוין לעשות דבר היתר ונעשה עמו גם דבר איסור, בלא שמתכוין לעשיית הדבר השני האסור.

והיא מחלוקת **בסברא,** ולא בדרש של המקראות!

רבי שמעון מתיר, לפי שהוא סובר שחוסר הכונה לעשיית מעשה איסור הנוסף לעשיית מעשה היתר, מתיר את עשייתו של הדבר השני מן התורה.

ורבי יהודה שאוסר, סובר שחוסר הכונה לעשות את הדבר השני אינו יכול להיות סיבה להיתר.

ונאמרו בדברי רבותינו כמה הסברים למחלוקת זו.

האחד, שרבי שמעון סובר כי חוסר הכונה לעשיית הדבר השני מגדיר אותו כמי שאינו מתייחס אליו, וכאילו הוא לא נעשה על ידו. ורבי יהודה אינו סובר כך.

והשני, שלפי רבי שמעון, על הדבר השני, הנעשה בלא כונה, אין את "שם הפעולה" [הגר"ש שקופ בשערי יושר ג כה], וכגון בגרירת חריץ, אין עשיית החריץ מוגדרת כמעשה "חרישה", כי מעשהו היה פעולת גרירה ולא פעולת חרישה.

ולקמן יבואר הסבר שלישי למחלוקת זו.

ולפי שני הביאורים הללו יהיה תלוי מהו הביאור לחיוב ב"פסיק רישה" [בעמוד הבא]:

לפי הביאור הראשון, כאשר ודאי שגם הדבר השני יעשה על ידו, נחשב הדבר כאילו התכוין לעשות גם את הדבר השני, ולכן הוא מתייחס

אליו.

ואילו לפי הביאור השני, כיון שודאי שגם הדבר השני ייעשה, יש על הדבר השני את שם הפעולה.

ב. מלאכה שאינה צריכה לגופה

דין זה אמור בהלכות שבת בלבד, והוא נלמד מ"מלאכת מחשבת", שכל העושה מלאכה בשבת ואינו צריך את תכלית המלאכה, הרי הוא פטור עליה לדעת רבי שמעון.

החילוק בין דבר שאינו מתכוין ובין מלאכה שאינה צריכה לגופה הוא בכך, שדבר שאינו מתכוין נאמר במי שעושה שתי פעולות, ומתכוין לאחת ולא לשניה. ואילו העושה מלאכה שאינה צריכה לגופה עושה פעולה אחת **בלבד,** ומכוין לעשותה, אלא שאינו צריך את תכלית המלאכה.

ג. מקלקל

פטור זה נאמר רק במלאכות שבת, שאם הוא מקלקל במלאכתו, אין היא נחשבת למלאכה, ואינו חייב עליה.

אך נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בשתי מלאכות, חובל ומבעיר אש, האם גם בהן פטור המקלקל.

וכאן רבי שמעון הוא המחמיר, וסובר שמהות מלאכת חובל ומבעיר היא קלקול, שהרי נטילת הדם [הדם הוא הנפש] מקלקלת את הנפש שכדם, גם אם היא מהווה תיקון באדם או בבהמה שהוצא משם הדם.

וכמו כן הבערת אש מקלקלת את חומר הבעירה, גם אם יש בה תיקון שאפשר לבשל

או דלמא רק להנאת עצמו הוא צריך.

וכיון שאינו מתכוין להוצאת הדם — שרי לבעול.

ואולם, מאידך, גם אם תימצי לומר שרק להנאת עצמו הוא צריך, ודם ממילא קאתי, והחבלה נעשית על ידו בלא כונה —

עדיין יש להסתפק —

האם הלכה כרבי יהודה האוסר דבר שאינו מתכוין, ושמא מתקן הוא בחבורה זו, ולכן אסור לו לבעול בשבת.

או שמא הלכה כרבי שמעון, המתיר דבר שאינו מתכוין?

וגם אם תימצי לומר שהלכה כרבי יהודה האוסר דבר שאינו מתכוין —

עדיין יש להסתפק —

האם הוצאת הדם הזאת, בגדר "מקלקל בחבורה" היא נחשבת, ואין לאסור את עשיית החבורה הזאת, כי "מקלקל בחבורה" מותר.

או שמא בהוצאת הדם ל"מתקן בחבורה" הוא נחשב, ויש לאוסרו לרבי יהודה?

וגם אם תימצי לומר ש"מקלקל בחבורה" הוא נחשב —

עדיין יש להסתפק, כי יש צד לאסור אפילו אם הוא מקלקל ולא מתקן, על הצד שנפסוק כרבי יהודה, שדבר שאינו מתכוין אסור, ונפסוק במקלקל בחבורה כרבי שמעון, המחדש שמקלקל בחבורה חייב.

היות ונחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בדינו של "מקלקל בחבורה" —

לדעת רבי יהודה כל המקלקלים פטורים, ואפילו העושה חבורה אינו חייב אלא אם יש בה תיקון, כגון השוחט בהמה, שאין

כאש הזאת.

ד. מתעסק

מתעסק הוא אדם העושה מעשה אחד, במתכוין, אך אינו יודע את משמעות מעשהו.

כגון החותך דבר בשבת, וסבור שהוא דבר תלוש, ונמצא שהוא מחובר.

או אדם הבא על אשה, וכסבור שהיא אשתו, ונמצא שהיא אחותו.

פטור זה, נאמר בכל האיסורים שבתורה, אך הוא אמור לגבי פטור מקרבן.

ורבי עקיבא איגר בתשובותיו סימן ח' מסתפק אם משמעות הפטור הזה היא שאין האדם המתעסק עושה כלל מעשה איסור, או שהוא רק פטור מקרבן. ונפקא מינה באב או אדון, המצווים על שביתת בנו או עבדו בשבת, ורואים

אותם עושים מלאכה באופן של מתעסק, האם צריכים הם למונעם מכך.

ה. שוגג

שוגג יתכן בשני אופנים, כשאינו יודע את עצם האיסור, או שאינו יודע שדבר זה אסור.

כגון המחלל שבת מחמת שאינו יודע את עצם האיסור שדבר זה אסור לעשותו בשבת, או שידוע מהאיסור, אך שכח שהיום הוא יום השבת.

וכן האוכל חלב משום שאינו יודע שאכילת חלב אסורה, או שאוכל חלב משום שהוא סבור שחלב זה מותר הוא באכילה.

החילוק בין שוגג למתעסק הוא בכך שהשוגג טועה בהכרת האיסור, בעוד שהמתעסק טועה במציאות הדבר.

רב אסר, ושמואל שרי.

אמר רב נחמן בר יצחק: וסימניך, כדי לדעת מי הם הסוברים שרב התיר ושמואל אסר, ומי הם הסוברים להיפך —

אלו מקילין לעצמן, ואלו מקילין לעצמן.

והיינו, שאנשי בית מדרשו של רב, ההולכים בשיטתו, סוברים שרב הוא המתיר ושמואל הוא האוסר. ואילו אנשי נהרדעא, שהיא מקומו של שמואל, סוברים ששמואל הוא המתיר ורב הוא האוסר, והם הולכים לקולא, בשיטת שמואל רבם.

ותמהה הגמרא לשיטת בית מדרשו של רב, הסוברים שרב הוא המתיר:

וכי רב שרי, התיר לבעול בתחילה בשבת?

והרי לכאורה כל ההיתר בנוי על שני יסודות: האחד, שהבועל אינו מתכוין להוצאת הדם. והשני, ש"דבר שאינו מתכוין" מותר.

ואילו אנו מוצאים שרב סובר כרבי יהודה, ש"דבר שאינו מתכוין אסור", שהרי —

והאמר רב שימי בר חזקיה, משמיה דרב: **האי מסוכריא דנזייתא,** פקק העשוי מבלאי בגדים, שסותמים בו את הנקב של גיגית שכר — **אסור להדוקה ביומא טבא!**

אין להדק את הפקק בתוך הנקב, כיון שהפקק הזה, העשוי מבלאי בגדים, ספוג בו שכר, ואם יהדק את הפקק בנקב, ייסחט ממנו השכר, ואסור לסחוט ביום טוב [וכל שכן בשבת].

ומוכח, שאף על גב שאינו מתכוין לסחיטה,

שחיטתה נחשבת לקלוקל אלא לתיקון הבהמה עבורו. אך אם חובל אדם בחבירו, כיון שרצונו לחבול בו, אין החבלה נחשבת לתיקון אלא לקלוקל, לפי שזו היא מגמתו, לקלקל את חבירו.

ואילו רבי שמעון סובר שכל המקלקלים פטורים חוץ מחובל ומבעיר.

ומעתה, יש לנו לדון בבעל את הבתולה, ועושה בה חבלה [לפי המהלך הזה, שדם חיבורי מיחבר], אך אינו מתכוין לחבול בה, כי לא לדם הוא צריך, אלא להנאת עצמו הוא בועל. וברור הדבר שלגבי מלאכת חובל אין זה תיקון אלא קילקול.

הרי אם נפסוק כרבי יהודה שדבר שאינו מתכוין אסור, ובמחלוקת במקלקל בחבורה נפסוק כרבי שמעון שחובל בחבורה חייב, יהיה אסור לבעול את הבתולה בשבת, על אף שהוא אינו מתכוין להוצאת הדם, ועל אף שהחבלה אשר הוא עושה היא קילקול ולא תיקון.

וכך יש לנו לדון —

האם במקלקל בחבורה הלכה כרבי יהודה, שהוא פטור, וכאן, שהחבורה היא קלוקל יהיה מותר לבעול בשבת.

או הלכה כרבי שמעון, שהמקלקל בחבורה חייב.

ולפי הצד הזה, אסור לבעול בתחילה בשבת, אם נפסוק בדבר שאינו מתכוין כרבי יהודה.

בבי, בבית מדרשו של רב, **אמרי** אנשי בית המדרש: **רב שרי, ושמואל אסר.**

ואילו **בנהרדעא,** במקומו של שמואל, **אמרי:**